

TIESNEŠA UN TIESAS TĒLS MEDIJU TELPĀ: STATUS QUO UN TIESU SISTĒMAS ATBILDE

Lauris Liepa, zvērināts advokāts, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultātes un Rīgas Juridiskās augstskolas lektors

Tiesnesis nodrošina, lai viņa rīcību sabiedrība vērtētu kā nevainojamu. (Bangaloras Tiesnešu ētikas principi (2002), 3.1. punkts)

1. Tiesas mediju skatījumā

Tiesnešu un mediju attiecības Latvijā un arī citur pasaulē ir kompleksas un bieži pretrunīgas. Žurnālisti regulāri vērtē un preses izdevumu lapās "notiesā" tiesas procesa dalībnieku, pirms tas vēl sācis aizstāvības procesu, ignorējot nevainīguma prezumpciju. Žurnālisti arī tur aizdomās tiesnešus par neobjektivitāti vai pasludina tos par līdzdalīgiem procesa dalībnieku pārkāpumos. Medijiem gadās izprovocēt tiesnešu neiecietīgu reakciju vai pat nepiedienīgus izteikumus.

Plašais tiesas un mediju attiecību spektrs apliecina pastāvīgu un noturīgu mediju interesi par tiesu darbu un juridiskajām profesijām. Mediji savu interesi par tieslietām apzīmē kā sabiedriski nozīmīgu un nepieciešamu Ceturtās varas funkciju izpildi, sabiedrības sargsuņa lomu, valsts varu līdzsvara un atsvara mehānisma garantu. Žurnālisti bieži pārmet tiesu varai apzinātu nevērību pret mediju īpašo sociālo lomu vai mediju privilēģiju grausānā, neievērojot ECT judikatūrā nostiprinātās žurnālistu normatīvās garantijas.

2. Mediji tiesu skatījumā

Tiesnešu attieksmi pret medijiem ilgstošā laika posmā varētu aprakstīt kā pasīvi negatīvu. Tiesneši uzskata un arī izsakās, ka mediji nav kompetenti, meklē sensācijas un nesaprot tiesu darba specifiku. Žurnālisti tikai traucējot tiesu darbu un tiražējot negatīvu viedokli par tiesām, un tāpēc kopumā tie kaitējot tiesiskai sistēmai. Zīmīgs piemērs šādai nostājai ir Latvijas Tiesnešu biedrības prezidenta atbilde uz publikāciju žurnālā, kurā uzskaitītas konkrētu tiesnešu skatītas lietas un precīzi aprakstīti iespējamie likuma pārkāpumi: "Latvijas Tiesnešu biedrība neapšaubā plašsaziņas līdzekļu tiesības atspoguļot sabiedrībā notiekošos procesus, tomēr aicina, gatavojot rakstus par juridiski sarežģītām tēmām, censties tās atspoguļot pēc iespējas precīzāk un izvairīties no vispārinājumiem, lai netiktu maldināta sabiedrība un nepamatoti netiktu grauts tiesu prestižs."

Arī Augstākās tiesas un Tieslietu padomes priekšsēdētājs I. Bičkovičs "Jurista Vārda" 1000. numurā rekomendē: "Sociologiem, medijiem un politiķiem vajadzētu atturēties no neargumentētu negatīvu stereotipu uzturēšanas sabiedrībā, jo tas rada un vairo nedrošību sabiedrībā un mazina uzticēšanos tiesām un valstij kopumā."

3. Atvērtas komunikācijas princips

"Jurista Vārda" 1000. numura tēzu virsrakstā AT priekšsēdētājs pieteicis atvērtas komunikācijas nepieciešamību. Šo jēdzienu jau 2015. gada 18. maijā Tieslietu padome ietvēra Tiesu sistēmas komunikācijas

vadlīnijās, tai skaitā vadlīniju 3.3. punktā paredzot, ka katru tiesu sistēmas institūcija plānveidīgi veidos un īsteno savu komunikācijas stratēģiju.

2015. gada 28. janvārī Tiesnešu ētikas komisija, Zvērinātu advokātu padomes Ētikas komisija un Prokuru atestācijas komisija izsludināja Vadlīnijas saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem. Šajā dokumentā tiesu varai piederīgās profesijas precīzāk formulē atvērtas komunikācijas principu – "atvieglot plašsaziņas līdzekļu piekļuvi patiesai un uz objektīviem faktiem balstītai informācijai un veicināt tiesu varai piederīgo profesiju pārstāvju – tiesnešu, prokuru, advokātu – un plašsaziņas līdzekļu pienācīgu savstarpēju komunikāciju atbilstoši tiesību aktiem nolūkā veicināt sabiedrības izpratni par tiesnešu, prokuru, advokātu un tiesu sistēmas lomu kopumā".

Atvērtās komunikācijas princips vispirms jau nozīmē tiesu gatavību paust viedokli un skaidrot tiesu darbību sabiedrībai publiskā vidē. Vadlīnijās par tādu atzītas arī interneta vietnes un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, jebkādi citi avoti, kas "piemēroti sabiedrības vai kādas tās daļas informēšanai un nav atzīstami par privātu korespondenci".

4. Tiesu atbilde medijiem

Vadlīniju un priekšrakstu līmenī tiesām jāuztur pastāvīga komunikācija ar žurnālistiem. Realitātē šai saziņai ir vairāki šķēršļi, kas joprojām nenodrošina pilnīgu un pietiekamu informācijas plūsmu par medijus interesējošām tēmām.

Pirmkārt, saturs. Satura noteikšanai jāformulē noteikta Mediju politika, atbildot uz jautājumiem: kas no plašā tiesas darba varētu interesēt sabiedrību? Tiesu runas personas atbilstoši komunikācijas stratēģijai gatavo materiālus par tiesu darba vispārējiem principiem un aktualitātēm. Konkrētu lietu atspoguļojums ir visnotaļ ierobežots, ņemot vērā procesuālajos likumos noteiktos ierobežojumus. Žurnālisti savukārt gandrīz vienmēr interesējas tikai par konkrētu lietu izskatīšanas gaitu, noteiktiem tiesnešiem un sabiedrībā pazīstamu personu statusu, uzvedību vai darbību tiesas procesos. Mediju politikas uzdevums ir sinhronizēt abas plūsmas.

Otrkārt, saziņas forma. Tieslietu padomes 2015. gada vadlīnijas atgādina, ka komunikācija nozīmē mediju un tiesas divvirzienu saziņu. Tātad tiesa ne tikai izplata paziņojumus, bet uzklausa medijus un atbild uz to jautājumiem. Praksē gadās, ka žurnālistu uzdotie precīzie jautājumi vai nu tiek ignorēti, vai uz tiem sniegtas vispārējas, nerelevantas atbildes.

Treškārt, saziņas dinamika: reaktīvi vai proaktīvi. Atbilstoši komunikācijas vadlīnijām "tiesu sistēma ne tikai reaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem, bet sabiedrībai aktuālu informāciju sniedz pēc savas iniciatīvas". Vadlīnijas arī paredz tiesu sistēmas pienākumu īstenot krīzes komunikāciju.

2017. gadā tiesu sistēma un konkrēti tiesneši saskārās ar vairākām problemātiskām situācijām, kurās būtu piemērojamas gan Tieslietu padomes vadlīnijas, gan juridisko profesiju ētikas komisiju vienotās vadlīnijas. Divās identiskās situācijās tiesneši rīkojās radikāli atšķirīgi. Vērtējot abus gadījumus, Tiesnešu ētikas komisija izmanto tās praksē regulāri piemēroto t.s. saprātīgā vērotāja testu: vai informētam un saprātīgam vērotājam no malas varētu rasties pamatotas šaubas par tiesneša godīgumu

un objektivitāti. Gan 1995. gada Latvijas tiesnešu ētikas kodekss, gan 2002. gada Bangaloras Tiesnešu ētikas principi akcentē, ka tiesnesim ne tikai jārikojas godprātīgi, bet arī jā rūpējas, lai tiesneša rīcība rada pārliecību par tiesneša godīgumu. Bangaloras Tiesnešu ētikas principu pirmajā kanonā izvirzīta prasība ne tikai būt neatkarīgam, bet arī radīt par sevi šādu priekšstatu: "Tiesnesis ar savu stāju apliecina un veicina augstus tiesneša ētikas standartus."

Tiesību doktrīnā norādīts, ka šķietamības nozīme ir principiāla sabiedrības uzticības nostiprināšanai tiesu sistēmai.

5. Quo Vadis

Atvērtas komunikācijas princips ir ietilpīgs termins tiesnešu deontoloģijā. Tā primārā nozīme – tiesa aktīvi piedalās dialogā ar sabiedrību un tās pārstāvjiem – medijiem, skaidrojot tiesas darbības pamatprincipus un ziņojot par aktualitātēm tiesību sistēmā, tai skaitā arī sniedzot viedokli par konkrētām lietām, ciktāl to neliedz tiesību normas. Žurnālistu darba rezultātā aizvien vairāk no kādreiz tiesas procesa dalībniekiem vien redzamā tiesneša darba un uzvedības tiek pakļauts sabiedrības vērtējumam. Tiesai nav jāvairās no žurnālistu uzmanības, bet jāizmanto mediju interese tiesai aktuālo jautājumu iecelšanai mediju un sabiedrības dienas kārtības pirmajās lappusēs.

Tiesai ir būtiski būt aktīvai spēlētājai šajās attiecībās, lai mediju un tiesas attiecības virzītu demokrātiskas valsts, tiesiskas iekārtas un tiesu sistēmas vērtību ietvarā. Nozīmīgākās prasības tiesnesim ir rīkoties godprātīgi un spriest tiesu taisnīgi. Šīs uzvedības maksimas nosaka tiesneša iekšējo attieksmi un pieprasa individuāla taisnīguma mēram atbilstošu rīcību, kas atbilst sabiedrības vērtējumam.

Tiesnešu uzvedības Bangaloras principi izvirza uzdevumu, ko tiesneši un tiesas nevar pilnībā izpildīt bez mediju atbalsta: taisnīgums ne vien faktiski jānodrošina, bet arī jārada sabiedrībā pārliecība, ka tas ir nodrošināts. Sadarbojoties ar medijiem, tiesai arī jāpilda izglītojošā un sabiedrības tiesisko apziņu attīstošā loma. Attīstot šādu kvalitatīvu sadarbību, tieši mediji varēs vispiemērotāk pildīt tiesnešu deontoloģijas principos pieprasīto informētā un saprātīgā neitrālā vērotāja lomu.

SABIEDRISKAIS VIEDOKLIS UN TIESAS SPRIEŠANA – SAVSTARPJĀS IETEKMES TIESISKIE ASPEKTI

Prof. Dr. iur. **Kristīne Strada-Rozenberga**, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultātes Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra direktore

Noziedzīga nodarījuma izdarīšana – tas var būt un ir viens no smagākajiem pārmetumiem, kāds var tikt izteikts pret konkrētu cilvēku. Šādam tiesiski apstiprinātam pieņēmumam ir pavisam konkrētas tiesiskas sekas. Absolūtā vairumā gadījumu šādas sekas var rasties tikai korekti veikta tiesiska procesa rezultātā. Šī procesa viena no "zelta stīgām" demokrātiskā sabiedrībā ir nevainīguma prezumpcija.

Nevainīguma prezumpcija, kura paredz, ka personu par vainojamu noziedzīgā nodarījumā var atzīt tikai likumā noteiktā kārtībā un ka personai nav jāpierāda savs nevainīgums, kā krimināltiesisko jomu raksturojošs princips gadu simtu garumā ir piedzīvojis atzišanu, uzplaukumu un, iespējams, arī sašaurinājumu, tomēr saglabāts kā viens no demokrātiska kriminālprocesa stūrakmeņiem.

Tā nozīmīgums, neskatoties uz dažkārt un attiecībā uz dažām situācijām sabiedrībā identificējamo viedokli, ka persona *a priori* uzskatāma par vainīgu, ja nevar vai necenšas pierādīt, ka rīkojusies likumīgi, tiek uzsvērts kā zinātniskajā literatūrā, tā tiesību normās. Kā vienu no pēdējās jomas spilgtākajiem piemēriem var minēt Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu (ES) 2016/343 (2016. gada 9. marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā.

Šajā direktīvā blakus citiem nozīmīgiem aspektiem kā nevainīguma prezumpcijas viens no uzdevumiem norādīta arī personas publiskā tēla aizsardzība, kas var tikt nenoliedzami grauta ar nepamatotiem un priekšlaicīgiem (pirms vainīguma atzišanas likumā noteiktā kārtībā paustiem) publiskiem paziņojumiem par personas vainīgumu.

Tādējādi publisku personu (izmeklēšanas iestāžu, kriminālvajāšanas iestāžu, tiesu pārstāvju, ministru utt.) priekšlaicīgi apgalvojumi par konkrētas personas vainīgumu ne tikai var nelabvēlīgi ietekmēt sabiedrības viedokli par šo cilvēku, bet arī pārkāpt tā nevainīguma prezumpciju. Pēdējā pārkāpums blakus citām sekām izsauc arī valsts pienākumu garantēt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Blakus liegumam publiskām personām paust viedokli pirms vainīguma likumīgas konstatēšanas nevainīguma principa praktiskā izpausme mūsdienu sabiedrībā paredz, ka atbildīgajām amatpersonām ir jāspēj abstrahēties no publiski, piemēram, medijos utt., paustajiem juridiski nesaistošiem privātpersonu izteiktiem viedokļiem, saprotot, ka tie nav un nevar būt faktu korekts juridisks vērtējums, bet gan tikai kāda viedoklis, kas, ļoti iespējams, veidojies bez pieejas visiem lietas materiāliem un nav balstīts tieslietu jomas zināšanās. Savukārt no mediju u.c. puses būtu tikai adekvāti prasīt, lai tie neiejaucas tiesu procesos un bez pamata neveido sabiedrības negatīvu viedokli par apsūdzēto personu, par tiesu varu un tai piederīgām amatpersonām. Jāatceras, ka demokrātiskā sabiedrībā katram ir iedalīta sava loma. Nenoliedzot, pat atzīstot kā īpaši nozīmīgu masu mediju u.c. sargsuņa lomu, tomēr vietā atgādināt, ka tiesu spriež tiesa un pret šo pamatatziņu cieņa jāizrāda arī žurnālistiem u.c. viedokļa paudējiem publiskā telpā.

Tomēr nepubliskas personas publiski pausta pieņēmuma, ka kāda persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, sekas var nebūt un tām arī ne vienmēr ir jābūt tiesiskām, un vēl jo vairāk – krimināltiesiskām. Ārpus krimināltiesību jomai nav raksturīga nevainīguma prezumpcija tās klasiskā un plašākā izpratnē. Tomēr tas nenozīmē, ka šajās jomās var tikt pieļauta bezatbildīga attieksme.

Mūsdienu situācijā cilvēka sociālā, politiskā, pat personiskā u.c. dzīve var tikt iznīcināta ar vienu taustiņa spiedienu datorā vai pat telefonā, ievietojot paziņojumu kādā sociālajā tīklā, nemaz jau nerunājot par kādu plašāku, analītisku vai kā tādu pozicionētu rakstu. Dažkārt jāpiekrīt,